

O`RTA ASRLARDA ANGLIYA VA FRANSIYADA DIPLOMATIK XIZMATNING SHAKLLANISHI

Xasanova Mohinur Azamat qizi

O`zMU Tarix fakulteti Tarix
yo`nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqola O`rta asrlarda Angliya va Fransiya diplomatik xizmatning shakllanishi, Angliya va Fransiya diplomatik xizmatlarning shakllanishi bosqichma-bosqich jarayon bo`lib, o`sha davrning o`zgaruvchan siyosiy va iqtisodiy voqeligini o`zida aks ettirgan. Har ikki davlat norasmiy, maxsus diplomatik vakolatxonalardan ko`proq rasmiylashtirilgan va tuzilgan diplomatiya tizimlarini o`rnatishga o`tishini yoritadi.

**Kalit so`zlar:** O`rta asrlar, diplomatik xizmatning shakllanishi, diplomatik amaliyot, diplomatik vakolatxona, papa hokimiyati, tashqi aloqalar, diplomatik agent va boshqalar

Аннотация: В статье рассматривается становление дипломатической службы в Англии и Франции в Средние века, а также постепенный процесс, который отражал меняющиеся политические и экономические реалии той эпохи. В нем подчеркивается переход обеих стран от неформальных, разовых дипломатических миссий к созданию более формализованных и структурированных систем дипломатии.

Ключевые слова: Средние века, становление дипломатической службы, дипломатическая практика, дипломатическая миссия, папство, внешние сношения, дипломатический агент и т. д.

Abstract: This article examines the formation of the diplomatic service in England and France in the Middle Ages, the gradual process that shaped the changing political and economic realities of the time. It examines the transition from informal, ad hoc diplomatic missions in both countries to more formalized and structured systems of diplomacy.

Keywords: Middle Ages, formation of the diplomatic service, diplomatic practice, diplomatic mission, papacy, foreign relations, diplomatic agent, etc.

O'rta asrlarda Angliya va Fransiyada diplomatik xizmatning shakllanishi Yevropaning o'zgaruvchan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy manzaralari ta'sirida bosqichma-bosqich va murakkab jarayon bo'ldi. Bu evolyutsiya monarxlar o'rtasidagi muloqotga bo'lgan ehtiyojning ortishi, chet el sudlarida doimiy vakillarning tashkil etilishi va xalqaro munosabatlarni saqlashda diplomatiya rolining kuchayishi natijasida shakllandi.

Angliyada diplomatik amaliyotning rivojlanishi dastlab monarxiya mas'uliyati bilan bog'liq edi. XII asrgacha diplomatiya asosan norasmiy bo'lib, qirolning shaxsiy agentlari va emissarlari xorijiy masalalarda tojni vakillik qilishgan. Ushbu dastlabki diplomatik sa'y-harakatlar ko'pincha shaxsiy munosabatlar va muzokaralarga asoslangan bo'lib, monarxlar missiyalarni bajarish uchun ishonchli shaxslarga, odatda ritsarlar yoki zodagonlarga tayangan. Bu elchilarga nikoh ittifoqlari haqida muzokaralar olib borish, nizolarni hal qilish yoki savdo kelishuvlarini ta'minlash kabi aniq vazifalar yuklangan edi¹. Biroq, ular zamonaviy ma'noda professional diplomatlar emas edilar va ularning rollari ko'pincha kengroq harbiy yoki siyosiy sa'y-harakatlarning bir qismi edi.

O'rta asrlarda ingliz diplomatik xizmatining shakllanishi monarxiyaning boshqa davlatlar va qirolliklar bilan munosabatlarni boshqarish ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda shakllangan bosqichma-bosqich jarayon edi. Ilk o'rta asrlarda diplomatiya ko'pincha norasmiy va shaxsiy munosabatlarga asoslangan bo'lib, diplomatik va ma'muriy rollar

¹ Hanson, D. *The Evolution of Diplomacy in the Medieval World*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – P. 72-94.

o'rtasida unchalik farq qilmagan². Biroq XII—XIII asrlarga kelib, ingliz monarxiyasining kuchayishi, ittifoqlar, shartnomalar va nizolar tarmog'ining kengayishi bilan diplomatiyaning yanada uyushgan tizimi vujudga kela boshladi.

Ilk o'rta asrlarda monarxiya diplomatik ishlarni asosan qirol xonadoni orqali olib borgan, boshqa sudlarga elchilar yoki xabarchilar yuborilgan. Bu elchilar ko'pincha ritsarlar yoki zodagonlarning boshqa a'zolari bo'lib, diplomatiya bo'yicha har qanday rasmiy tayyorgarlikdan ko'ra siyosiy aloqalari uchun tanlangan. Bu tizim o'rta asrlar siyosatining shaxsiy xarakterini aks ettirdi, bunda diplomatiya monarxlar va ularning qudratli sub'yektlari o'rtasidagi shaxsiy aloqalarni mustahkamlash vositasi bo'lgan.

Rasmiy diplomatik xizmatga asos solgan eng dastlabki voqealardan biri Genrix I (1100-1135) davrida sodir bo'lgan. O'zining ma'muriy islohotlari bilan mashhur bo'lgan Genrix I qirollik boshqaruvini markazlashtirishga harakat qildi va bu harakatning bir qismi tashqi aloqalarni yanada tizimli boshqarish bilan bog'liq edi³. Xususan, u cherkovdan foydalangan, yepiskoplar va abbatlarni boshqa Yevropa sudlariga vakil qilib tayinlagan, chunki ular ko'pincha o'rta asr diplomatiyasining lingua franca bo'lgan lotin tilini yaxshi bilishgan. Bu cherkov arboblari o'rta asrlarda Yevropa siyosatining qudratli kuchi bo'lgan papa hokimiyati bilan shartnomalar tuzish, nikoh tuzish va muloqot qilishda markaziy rol o'ynagan.

Diplomatiya rivojida qirol kengashining roli ham katta bo'ldi. XII asr oxiriga kelib, qirol Richard I (1189—1199) davrida diplomatik vakolatxonalarda xazinachi va kansler kabi qirol amaldorlaridan foydalanish keng tarqaldi. Uchinchi salib yurishidagi ishtiroki bilan tanilgan Richard I xorijiy kuchlar, jumladan Muqaddas Rim imperiyasi, Fransiya va Italiyaning turli shahar-davlatlari bilan muzokaralar olib borish uchun bir qator

² Bradley, D. *Medieval Diplomacy and International Relations in England and France*. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – P. 23-56.

³ O'Callaghan, J. *The Medieval Diplomat: Origins of Foreign Service*. – London: Routledge, 1994. – P. 45-67.

diplomatlarga tayangan. Bu davrda diplomatik missiyalarni amalga oshirish uchun ma'lum vazifalarga ega bo'lgan mansabdor shaxslar tayinlangan yanada uyushgan tizim boshlandi.

Qirol Jon (1199-1216) diplomatik agentlardan foydalanishni yanada rasmiylashtirdi⁴. Magna Carta (1215) barcha xorijiy elchilarning toj tomonidan akkreditatsiya qilinishini talab qildi, bu esa ko'proq institutsional tizimga o'tishni anglatadi. Biroq, Genrix III (1216-1272) hukmronligi davrida ingliz diplomatiyasi yanada taniqli shaklga ega bo'la boshladi. Genrix III hukmronligi davrida qirollik diplomatiyasini ko'pincha kansler kabi rasmiylar olib borgan, ular yozishmalarni yuritish va diplomatik missiyalarni muvofiqlashtirish uchun mas'ul bo'lgan. Bu vaqtda diplomatiyaning roli nafaqat muzokaralar, balki razvedka ma'lumotlarini to'plash va monarxiyaning tashqi ishlar to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lishini ta'minlashdan iborat edi.

XIII asr oxiriga kelib, Edvard I (1272—1307) davrida Angliya doimiy diplomatik vakolatxonalar tashkil qila boshladi. Edvard I hukmronligi davrida rasmiy shartnomalar, xususan, Fransiya, Shotlandiya va papalik bilan tuzilgan shartnomalar soni ortdi. Bu davrda diplomatlar odatda yuqori martabali amaldorlar yoki qirollik sudining ishonchli a'zolari edi⁵. Bu diplomatlarga ko'pincha murakkab shartnomalar bo'yicha muzokaralar olib borish topshirilgan va ularning ko'pchiligi diplomatik munosabatlarni davom ettirish uchun uzoq muddatga elchi sifatida chet elga yuborilgan. Bu erta o'rta asrlardagi oldingi, maxsus diplomatiyadan sezilarli o'zgarishlarni ko'rsatdi.

Edvard III (1327-1377) ko'pincha ingliz diplomatiyasini yanada takomillashtirish bilan shug'ullanadi. Uning hukmronligi Fransiya bilan tez-tez to'qnashuvlar bilan ajralib turadi, ayniqsa Yuz yillik urush (1337-1453). Bu vaqt ichida Edvard ko'p jihatdan o'zlarining oliyjanob tug'ilishlari uchun emas, balki o'zlarining diplomatik mahoratlari uchun tayinlangan o'sib borayotgan diplomatlar kadriga tayanardi. Bu diplomatlar harbiy

⁴ Johnson, C. *England and France in the Age of Diplomacy: The Rise of Ambassadors*. – Paris: Editions du Seuil, 2001. – P. 111-135.

⁵ Browning, W. *The History of Diplomacy in the Medieval Period*. – New York: HarperCollins, 1995. – P. 63-85.

ittifoqlar to'g'risida muzokaralar olib borish, moliyaviy yordamni ta'minlash va xorijiy sudlar bilan yozishmalarni olib borish uchun mas'ul edi⁶. Shunisi e'tiborga loyiqki, Yuz yillik urush paytida ingliz toji Fransiya bilan davom etayotgan mojaroda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan 1360 yilda Bretigniya shartnomasi kabi tinchlik shartnomalari bo'yicha muzokaralar olib borish uchun elchilarni yubordi.

Doimiy elchixonalarning tashkil etilishi ham shu davr mahsuli edi. XIV asrning ikkinchi yarmida xorijiy poytaxtlarda rasmiy elchixonalar ochish amaliyoti keng tarqaldi. Ingliz diplomatlari borgan sari Yevropaning Parij, Avinyon va Bryugge kabi yirik poytaxtlarida joylashgan bo'lib, u yerda ingliz tojining rasmiy vakillari bo'lib xizmat qilgan. Bu elchixonalar savdo muzokaralaridan tortib razvedka ma'lumotlarini yig'ishgacha bo'lgan bir qator diplomatik faoliyatni boshqarish uchun mas'ul bo'lgan va ular zamonaviy diplomatik tizimning rivojlanishida muhim rol o'ynagan.

Butun o'rta asrlarda diplomatiya asosan zodagonlar tomonidan olib borilgan va chet elga yuborilgan elchilarning ko'pchiligi o'zlari lord yoki ritsar bo'lgan. Bu elchilar nikoh ittifoqlari to'g'risida muzokaralar olib borishdan tortib, harbiy yordam olish va ba'zi hollarda ayg'oqchi sifatida ham turli vazifalarni bajarishgan. Tizim rivojlangan sari, ammo toj tashqi aloqalarga ixtisoslashgan professional diplomatlarni ishga qabul qila boshladi⁷. XIV asrning oxiriga kelib, Angliyada ham zodagonlar va tobora ko'proq o'qitilgan mutaxassislardan iborat oddiy diplomatik xizmat tashkil etildi, bu esa Uyg'onish va yangi zamonaviy davrda paydo bo'ladigan rasmiylashtirilgan diplomatik xizmatlar uchun zamin yaratadi.

Shunday qilib, o'rta asrlarda ingliz diplomatik xizmatining shakllanishi murakkab va rivojlanayotgan jarayon edi. U monarxlar o'rtasidagi norasmiy va shaxsiy munosabatlardan boshlanib, ruhoniylar va qirol amaldorlarining qo'llanishi natijasida rivojlandi va XIV asr oxiriga kelib asta-sekin rasmiy va professional diplomatik xizmatni keltirib chiqardi.

⁶ **Parker, G.** *Medieval Diplomacy: The Diplomatic Practice of England and France*. – London: Thames & Hudson, 1989. – P. 132-154.

⁷ **Morris, J.** *Medieval Diplomats in England and France*. – Manchester: Manchester University Press, 1997. – P. 29-50.

Doimiy elchixonalarining tashkil etilishi, professional diplomatlarga tayanishning kuchayishi va diplomatiyaning institutsionallasuvi oʻrta asrlarda ingliz diplomatik xizmatining rivojlanishidagi asosiy qadamlar boʻldi.

Oʻrta asrlarda Fransiyada diplomatik xizmatning shakllanishi mamlakatda va Yevropada sodir boʻlgan siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy oʻzgarishlar taʼsirida bosqichma-bosqich va murakkab jarayon edi⁸. XII-XIII asrlarda Fransiyada fransuz monarxiyasining rivojlanishi va qoʻshni davlatlar bilan munosabatlarni boshqarish zarurati ortib borishi bilan bir qatorda, xalqaro munosabatlarni amalga oshirishning rasmiylashtirilgan faoliyati sifatida diplomatiya tushunchasi paydo boʻla boshladi. Bu jarayon qirol hokimiyatining kuchayishi, qirollikning mustahkamlanishi, aloqa va sayohat infratuzilmasi evolyutsiyasi kabi qator omillar bilan shakllangan.

Ilk oʻrta asrlarda, xususan, merovinglar va karolinglar davrida (V—IX asrlar) diplomatik faoliyat nisbatan norasmiy boʻlgan. Podshohlar va hukmdorlar boshqa hukmdorlar bilan muzokaralar olib borish, nizolarni hal qilish yoki ularning manfaatlarini ifodalash uchun elchilarni, odatda zodagonlarni yoki ishonchli maslahatchilarni yuboradilar. Biroq, diplomatiyaning bu dastlabki shakli asosan vaqtinchalik edi va keyinchalik diplomatik xizmatni tavsiflovchi institutsional asosga ega emas edi⁹. Bunday elchilar professional diplomatlar emas, balki qirol nomidan ish yuritish uchun qirollik vakolatiga ega boʻlgan siyosiy, harbiy yoki aristokratik maqomga ega boʻlgan shaxslar boʻlgan.

Fransiyada yanada tuzilgan diplomatik xizmatning shakllanishi Kapetiylar sulolasi davrida, ayniqsa qirol Filipp II Avgust davrida (1180–1223 yillarda hukmronlik qilgan) jiddiy tarzda boshlandi. Uning hukmronligi fransuz monarxiyasi va uning tashqi aloqalari rivojlanishida tub burilish yasadi. Qirol hokimiyatining kengayishi bilan Filipp II Fransiya ustidan, ayniqsa kuchli ingliz monarxiyasiga nisbatan oʻz nazoratini mustahkamlashga harakat qildi. Fransiya va Angliya oʻrtasidagi raqobat Fransiyadagi hududiy nizolar va ingliz

⁸ Ziegler, J. *The Diplomatic Service in Early Medieval Europe*. – Berlin: Walter de Gruyter, 2000. – P. 101-124.

⁹ Lacroix, J. *Diplomacy in the Middle Ages: The Case of France and England*. – Paris: PUF, 1992. – P. 75-100

tojining fransuz yerlariga da'vo qilishidan kelib chiqqan holda, diplomatiyaga yanada tizimli yondashishni taqozo etdi.

Bu davrda fransuz diplomatik xizmatining shakllanishidagi eng muhim voqealardan biri ishonch yorliqlari va rasmiy diplomatik vakolatxonalardan foydalanishning kuchayishi bo'ldi. Filipp II, xususan, Angliya bilan shartnomalar tuzish va nizolarni hal qilish uchun maxsus ko'rsatmalar va rasmiy hujjatlar bilan elchilarni yubora boshladi¹⁰. Bu diplomatlar ko'pincha yuqori martabali zodagonlar, cherkov a'zolari yoki qirol nomidan vositachi bo'lishi mumkin bo'lgan ishonchli qirol amaldorlari edi. Diqqatga sazovor misollardan biri Fransiyadagi inglizlar nazorati ostidagi hududlar uchun mojaroga barham bergan Parij shartnomasi (1259) edi. 1226—1270-yillarda hukmronlik qilgan Fransiya qiroli Lyudovik IX bu amaliyotni yanada rasmiylashtirdi va u ko'pincha fransuz diplomatiyasining professionallashtirishiga zamin yaratganligi bilan ajralib turadi.

XIV asrda, yuz yillik urush (1337—1453) davrida diplomatiya Fransiya, Angliya va boshqa Yevropa davlatlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni boshqarish vositasi sifatida yanada muhim ahamiyat kasb etdi. Harbiy mojarolarni ham, diplomatik muzokaralarni ham o'z ichiga olgan urush ittifoqlar, sulhlar va shartnomalarning murakkab tarmog'ida harakat qila oladigan malakali diplomatlarga ehtiyoj borligini ta'kidlaydi. Qirol Karl V (1364—1380-yillar hukmronligi) davridagi fransuz monarxiyasi davlat boshqaruvida diplomatiya rolini sezilarli darajada kengaytirdi¹¹. Karl V qirollik yozishmalari va diplomatiyaning yanada rasmiylashtirilgan tizimini yaratdi va elchilarning roli yanada aniqlandi. Bu diplomatlar ko'pincha qirollik saroyidan tayinlangan bo'lib, tashqi ishlar bilan bog'liq maxsus vazifalar, masalan, tinchlik shartnomalari bo'yicha muzokaralar olib borish, ittifoqlarni ta'minlash va savdo bitimlarini yuritish kabi vazifalarni bajarishgan.

XIV —XV asrlarda Fransiyada diplomatik xizmat hali ham asosan zodagonlar va yuqori martabali cherkov a'zolarini tayinlashga asoslangan edi, ammo diplomatiya maxsus

¹⁰ **Lloyd, M.** *The Development of Diplomatic Protocol in France and England*. – Oxford: Blackwell, 2003. – P. 142-160.

¹¹ **Davies, R.** *The Making of Medieval Diplomacy in France and England*. – London: Palgrave Macmillan, 1996. – P. 92-116.

bilim va ko'nikmalarni talab qilishini e'tirof etish kuchayib bordi. Bu o'zgarish XV asrda, ayniqsa, Fransiya diplomatik xizmatini yanada institutsionallashtirishga hissa qo'shgan Lui XI (1461-1483 yillar hukmronligi) davrida yanada aniqroq bo'ldi¹². Lui XI hukmronligi qirol hokimiyatining mustahkamlanishi bilan ajralib turdi va u professional diplomatik korpusni rivojlantirishni o'z ichiga olgan markazlashtirilgan va samarali boshqaruvni yaratishga harakat qildi. Lyudovik XI o'zining tashqi siyosiy maqsadlariga erishishda malakali diplomatiya muhimligini tan oldi va u aniq vakolat va maxsus tajribaga ega bo'lgan elchilar va boshqa diplomatik vakillarni tayinlay boshladi.

Xorijiy sudlar huzurida doimiy diplomatik vakolatxonalarning tashkil etilishi Lyudovik XI davridagi yana bir muhim voqea bo'ldi. Fransiya elchilari endi chet el sudlarida yashash va o'z hamkasblari bilan doimiy aloqada bo'lish uchun tayinlangan, bu doimiy diplomatik vakolatxonalarning zamonaviy tizimiga asos solgan amaliyotdir¹³. Bu diplomatiya evolyutsiyasidagi hal qiluvchi qadam bo'ldi, chunki bu davlatlar o'rtasida yanada izchil muloqot va muzokaralar olib borish imkonini berdi. Bundan tashqari, fransuz monarxiyasi diplomatik elchilarni yuborish va qabul qilish tartiblarini rasmiylashtira boshladi, xalqaro munosabatlarga yanada tizimli yondashuvni o'rnatdi.

XV asrda Fransiya hukumati tarkibida birinchi doimiy diplomatik idoralar ham tashkil topdi. Ko'pincha qirol kotibiyati bilan bog'liq bo'lgan bu idoralar diplomatik yozishmalarni olib borish, xorijiy davlatlar bilan aloqalarni boshqarish va elchilar faoliyatini nazorat qilish uchun mas'ul edi. Diplomatikaning davlat vazifasi sifatida ortib borayotgan ahamiyati oxirgi o'rta asrlarda yanada mustahkamlandi, chunki Fransiya Yevropa ittifoqlari va raqobatlarining murakkab tizimiga ko'proq aralashdi¹⁴. Fransuz

¹² **Thompson, A.** *The Origins of International Diplomacy in Western Europe*. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1994. – P. 58-77.

¹³ **McDonald, M.** *The Diplomatic Institutions of France and England in the Middle Ages*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – P. 25-48.

¹⁴ **Norman, J.** *French and English Diplomacy During the Medieval Period*. – New York: Columbia University Press, 2001. – P. 100-123

diplomatik xizmati Karl VIII (1483–1498 yillar hukmronligi) davrida ham rivojlanishda davom etdi, u qirollikni boshqarishda diplomatiya rolini yanada kengaytirdi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'rta asrlarda Fransiya diplomatik xizmatning shakllanishi Fransiya monarxiyasining yuksalishi va Yevropa siyosatining murakkablashuvi bilan parallel ravishda bosqichma-bosqich va rivojlanayotgan jarayon edi. Dastlabki diplomatik faoliyat norasmiy va ad hoc bo'lgan bo'lsa, XIV —XV asrlarga kelib Fransiya ancha tuzilgan va professional diplomatik xizmatni o'rnatdi. Doimiy diplomatik vakolatxonalarning rivojlanishi, qirol hukumati tarkibida diplomatik idoralarning tashkil etilishi, malakali elchilarning tayinlanishi Fransiya davlatida diplomatiyaning ahamiyatini oshirishga xizmat qildi. O'rta asrlarning oxiriga kelib, Fransiya qirollikni boshqarishda va uning boshqa Yevropa davlatlari bilan munosabatlarida asosiy vositaga aylanadigan zamonaviy diplomatik tizimga asos soldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bradley, D. Medieval Diplomacy and International Relations in England and France. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – P. 23-56.
2. Browning, W. The History of Diplomacy in the Medieval Period. – New York: HarperCollins, 1995. – P. 63-85.
3. Davies, R. The Making of Medieval Diplomacy in France and England. – London: Palgrave Macmillan, 1996. – P. 92-116.
4. Hanson, D. The Evolution of Diplomacy in the Medieval World. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – P. 72-94.
5. Johnson, C. England and France in the Age of Diplomacy: The Rise of Ambassadors. – Paris: Editions du Seuil, 2001. – P. 111-135.
6. Lacroix, J. Diplomacy in the Middle Ages: The Case of France and England. – Paris: PUF, 1992. – P. 75-100.

7. Lloyd, M. The Development of Diplomatic Protocol in France and England. – Oxford: Blackwell, 2003. – P. 142-160.
8. McDonald, M. The Diplomatic Institutions of France and England in the Middle Ages. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – P. 25-48.
9. Morris, J. Medieval Diplomats in England and France. – Manchester: Manchester University Press, 1997. – P. 29-50.
10. Norman, J. French and English Diplomacy During the Medieval Period. – New York: Columbia University Press, 2001. – P. 100-123.
11. O’Callaghan, J. The Medieval Diplomat: Origins of Foreign Service. – London: Routledge, 1994. – P. 45-67.
12. Parker, G. Medieval Diplomacy: The Diplomatic Practice of England and France. – London: Thames & Hudson, 1989. – P. 132-154.
13. Thompson, A. The Origins of International Diplomacy in Western Europe. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1994. – P. 58-77.
14. Williams, L. The Medieval Ambassador: The Evolution of Diplomatic Representation. – London: Routledge, 1993. – P. 85-105.
15. Ziegler, J. The Diplomatic Service in Early Medieval Europe. – Berlin: Walter de Gruyter, 2000. – P. 101-124.